فەلسەفەی کارل پۆپەر

Herbert Keuth
لە ئینگلیزییەوە: شاسوار کەمال مەحمود*

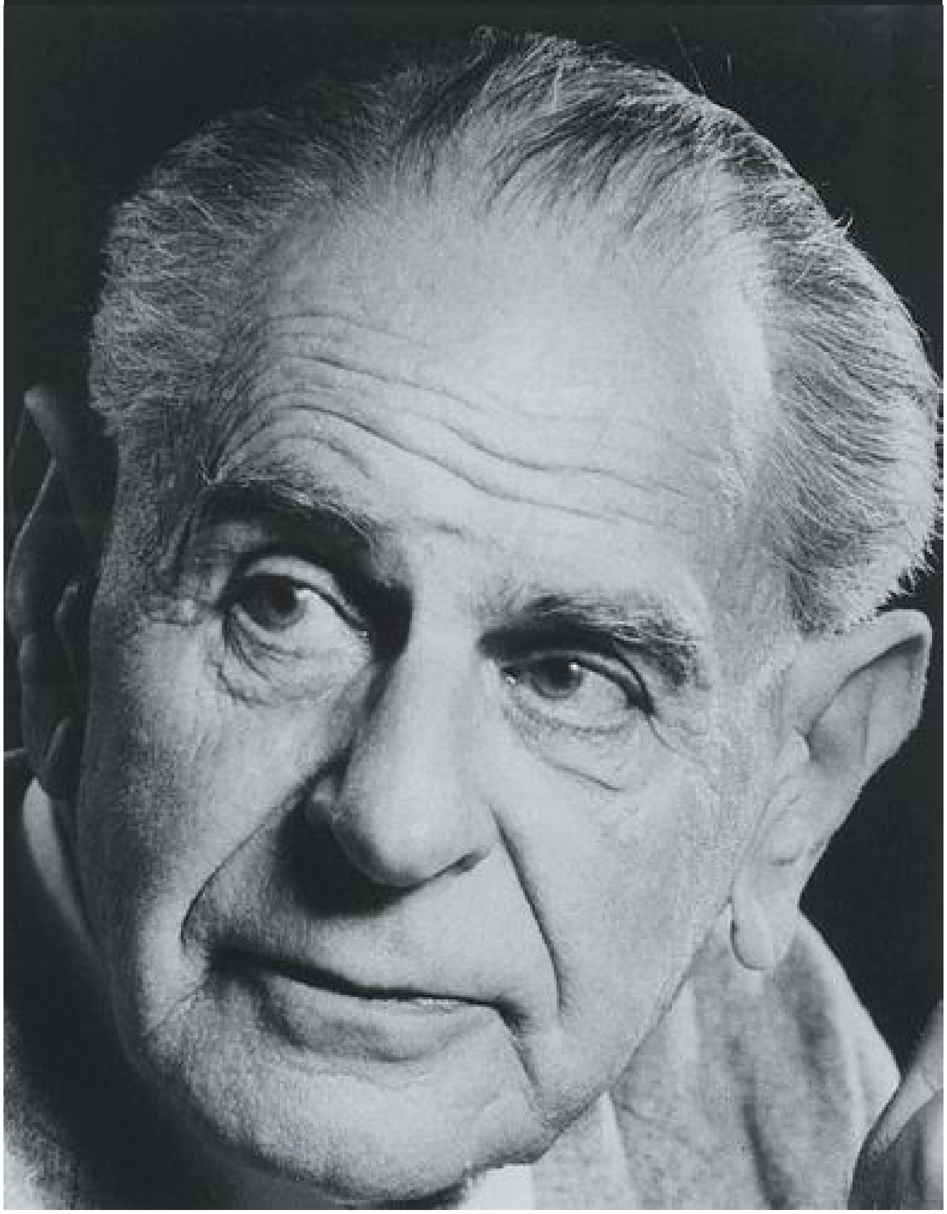

کارل پۆپەر لە ٢٨ی یولۆی ١٩٠٢ لە ڤییەننا لە دایك بووە و لە ١٧ی سێپتەمبەری ١٩٩٤ لە لەندەن کۆچی دوایی کردووە. باوکی کارل پۆپەر پارێزەر بووە و چالاکانە بەشداری لە ریفۆرمی کۆمەڵایەتیدا کردووە. دوای کۆتایی هاتنی جەنگی جیهانی یەکەم خوێندنگای جێهێشتوە و دواتر وەك خوێندکارێکی گوێگر بەشداری لە وانەکانی مێژوو ، ئەدەب، سایکۆلۆژیا، فەلسەفە، بیرکاریدا کردووە،پاشان پەیوەندی کردووە بە گروپی لاوانی چەپەوە و بۆماوەی چەند مانگێك خۆی وەك کۆمیونیست زانیوە.

لە ساڵی ١٩٢٢دا پۆپەر لە تاقیکردنەوەی (Mature)

سەرکەوتن بەدەستدەهێنێت و دەبێتە خوێندکارێکی ئاسایی لە زانکۆی ڤییەننا و پەیوەندی دەکات بە کۆلێژی مامۆستایانەوە و ساڵی ١٩٢٤ لە تاقیکردنەوەی کۆتایی دەردەچێت و دەبێتە مامۆستایی سەرەتایی. لەو بوارەدا دەست بەکار و خزمەتی خۆی دەکات، پاشان پەیوەندی بەیەکێك لە پەیمانگاکانی ڤییەنناوە دەکات و سەرکەوتووانە ئەویش تەواودەکات و لە ساڵی ١٩٢٨دا بروانامەی دکتۆرا بەدەستدەهێنێت نامەی دکتۆراکەشی بەناونیشانی (لە بارەی گرفتی شێواز لە سایکۆلۆژیایی بیرکردنەوەدا) دەبێت. لێرەوە پۆپەر گشتگیرانەتر رووەدەکات پرسیارەکانی میسۆدۆلۆجیا و ئەبستمۆلۆجیا، ئەو پرسیارانەی کرۆکی فەلسەفی کارل پۆپەر پێکدەهێنن ، ئەو لەم چوارچێوەیەدا زاراوەی "عەقلانیەتی رەخنەگر" بەکاردەهێنێت.

زاراوەی " عەقلانیەتی رەخنەگر" پێچەوانەی ناعەقلانیەتە نەوەکو پێچەوانەی دیاردە کردەنیەکان – Empiricism بێت. ئەم جۆرە عەقلانیەتە دیاردە کردەنییەکان و عەقلانیەتی کلاسیکی ، بۆنمونە دیکارت، لەخۆدەگرێت و پۆپەر ناوی دەبات بە (رۆشنگەری). لەبەرامبەردا عەقلانیەتی نارەخنەگرانە ئەو دیاردەیەیە کە ئەرگومێنت ، یاخود ئەزموون نایسەلمێنن، لەبەر ئەوە پۆپەر عەقلانیەتی رەخنەگرانە لەبری عەقلانیەتی نارەخەنەگرانە بەکاردەهێنێت. بەوپێیەی هەڵوێستە عەقلانیەکان لانی کەم دەرئەنجامی هەست وباوەرن. پۆپەر باس لە گرنگی " گفتوگۆی عاقلانە–بیرکەرەوە" دەکات.گفتوگۆی عاقلانە لە چوارچێوەی گفتوگی رەخنەگرانەدا بەمەبەستی نزیکبوونەوە و دۆزینەوەی راستی بەهۆی ئەو هەڵانەی ئەنجامیاندەدەین. پۆپەر و گروپێك لەزانیانی ڤییەننا رۆڵی کاریگەریان هەبوو لەم چوارچێوەیەدا.

سەرەتا کارل پۆپەر تەنها تێبینی دەنووسی و چاپی نەدەکردن ، بەڵام دواتر بە هاندانی (Herbert FeigL) بۆچوونەکانی لەچوارچێوەی چەند بەرگێکدا نووسی . یەکەمجار کتێبێکی بە ناونیشانی (دووگرفتی سەرەکی ئەبستمۆلۆژیا) نووسی و بەچاپ گەیاند.ئەو دووگرفتەش بریتین لە (ناساندن و جیاکردنەوە). دواتریش کتێبێکی دیکەی بەناوی (لۆژیکی دۆزینەوەی زانستی) نووسی. پۆپەر جیاوازی دەکات لە نێوان دیاردە زانستی و میتافیزیکیەکان. (Rudolf Carnap) کارەکانی پۆپەری بە ناوازە وەسفکرد لە بورای لۆجیکی زانستیدا. بە بۆچونی پۆپەر ئەو دەستەواژە کورتکراوانەی لە تێستکردنی تیۆرەکاندا بەکاردەهێنرێن، پێویستە خودی خۆیان تێست بکرێن ، تابزانرێت لەلایەنی هەستیەوە قبوڵ دەکرێن، یان رەتدەکرێنەوە، یاخود دەچنە چوارچێوەی هۆشیاری هەستیەوە، یان دەچنە چوارچێوەی رووداو و شتە فیزیکیەکانەوە. هەروەك ئاشکرایە پەیوەندی هەیە لە نێوان گرفتەکان لەسەر بناغەی تەجریبی لەلایەك و گرفتەکان لەسەر بناغەی ناسندن و جیاکردنەوە لەلایەکی دیکەوە. لەبەر ئەوە لە شیکردنەوەی کۆتایدا پۆپەر گفتوگۆ لەبارەی هەرسێ گرفتەکەوە دەکات بە بەستنەوەی بە واقعەوە.

لەرۆژگاری ئەمرشماندا کتێبی لۆژیکی پۆپەر بەیەکێك لە پەرتووکە گرنگەکانی بواری فەلسەفەی زانستی دادەنرێت. کەپێکدێت لە بیرۆکە سەرەتاییەکانی عەقلانیەتی رەخنەگرانە. ئەو کتێبە باس لەوە دەکات، کە بۆچی ئەو زانیاریانەی هەمانە هەڵەیە و بۆچی لەو کارانە فێردەبین کە تیایدا شکستدەهێنین نەوەك لەو کارانەی سەرکەوتوانە ئەنجامی دەدەین. بە بۆچوونی پۆپەر پێشکەوتنی زانست، دەرئەنجامی تاقیکردنەوە و کەمکردنەوەی هەڵەکانە.

سەرکەوتنی کتێبی (لۆجیك) بەو رادەیە تەنانەت بەلای کارل پۆپەریشەوە جێگای سەرسامی بووە، ئەو لە ژیاننامەکەیدا نووسیویەتی کە: "زۆر خوێندنەوە بۆ ئەو کتێبە کراوە بە زمانە جیاوازەکانی دنیا". زۆربەی خوێندنەوکانیش بۆ ئەم کتێبە ئەو کاتە بە فراوانی دەستیانپێکرد، کاتێك چاپی وەرگێردراوی ئینگلیزەکەی بڵاوبوەوە و ژمارەیکی زۆر لە خوێنەران و پسپۆرانی تایبەتی ئەو بوارە روویان تێکرد.

لەژێر کاریگەرییەکانی بارودۆخی سیاسی ساڵانی سییەکانی سەدەی بیستدا، جارێکی تر پابەندبوونەکانی پۆپەر هاتنەوە ریزی پێشەوە. لێرەوە پۆپەر رووی کردە شرۆڤەکردنی گرفتەکانی تیۆرەکانی فەلسەفەی کۆمەڵایەتی و فەلسەفەی سیاسی. لەو ماوەیەدا پۆپەر چەندین سیمیناری لەسەر (هەژاری بزوتنەوەی مێژوویی) لە زانکۆ جیاجیاکانی دنیادا پێشکەشکرد و روونیدەکردەوە کە چۆن ئەو بزووتنەوە مێژووییانە رۆڵیان هەبووە لە ئیلهام بەخشین بە مارکسیزم و فاشیزم، پاشان ئەو

سیمینارانەی بەناونیشانی " هەژاری بزوتنەوەی مێژووی" بەچاپ گەیاند و دواتریش وتارێکی لەهەمان چوارچێوەدا نووسی بۆ پڕکردنەوەی ئەو کەموکورتیانەی لەوانەیە لەو پەرتووکەدا بەدیار بکەون بەناونیشانی " تێبینیەکانی سەر بزوتەوەی مێژوویی". پۆپەر ئەو دووکارانەی وەك هەوڵەکانی ئەو لەو جەنگەدا وەسفکردووە. کتێبی دووەمیان پۆپەر ناوی دەبرد بە " پەیامبەرە هەڵەکان- ئەفلاتوون ، هێگڵ ، مارکس" پاشان ناوی کتێبەکە گۆڕا بۆ " کۆمەڵگای کراوە و دوژمنەکانی". ئەم کتێبە ساڵی ١٩٤٣ نووسینی تەواو بوو، بەڵام ساڵی ١٩٤٥ چاپکرا ئەویش بەهۆی گرفتی چاپکردنەوە لەوکاتەدا. دواتریش هەردوو کتێبەکەش لەشێوەی پەرتووکی تەواودا دەرکەوتن لە بەریتانیا و ئەمریکا. کتێبی هەژاری بزوتنەوەی مێژوویی باس لە خەمە تیۆری و میسۆلۆجیەکان دەکات و کتێبی کۆمەڵگای کراوە و دوژمنەکانی باس لە خەمە مێژوویی و سیاسیەکان دەکات- بەتایبەتیش مێژووی فەلسەفە. کۆمەڵگای کراوە و دوژمنەکانی بە باشترین کاری پۆپەر دادەنرێت تا ئێستا.

لەهەردوو کارەکانیشدا ، کارل پۆپەر بیری عەقڵانیەتی رەخنەگرانەی وەرگێڕاوەتە سەر فەلسەفەی سیاسی. بەبۆچوونی پۆپەر باشترین هەستەکانی عەقڵ بریتیە لە " کرانەوە بەرەو رووی رەخنەدا)، تەنها بریار و راسپاردەکان جێگای رەخنە نین ، بەڵکو داواکاری و بەهاکانیش جێگای رەخنەن. پۆپەر پێشنیار دەکات : ئەو داواکاریانەی هەڵوێستی رەخنەگرانەمان فراوانتر دەکەن ، دەتوانرێت ناوببرێن وەك عەقڵانیەتی رەخنەگرانە.

بەگوێرەی عەقڵانیەتی رەخنەگرانە هەموو " زانیاریەك-Knowledge" دەربارەی راستیەکان هەڵەیە و زانیاری ئەخلاقیش شتێکی مەحاڵە. لێرەوە لەبەر ئەوەی نازانین چی بکەین ، دەبێت بریار بدەین کە چی بکەین و لێپرسراو بین بەرامبەر بڕیارەکانمان.

چەندان لێکۆڵینەوە لەسەر هەریەك لە (لۆجیك) و (کۆمەڵگای کراوە) نووسران، کەبەشێوەیکی سەرەکی دەربارەی گرفتە میتافیزیکیەکان بوون. بەم شێوەیە ئەبستمۆلۆجیا وەك بابەتی سەرەکی کارەکانی پۆپەر دەمێنێتەوە.دوای چارەکە سەدەیەکیش لە دەرچوونی " لۆجیکی دۆزینەوەی زانستی"، چاپی ئینگلیزی ئەو کتێبە دەرچوو کە دوانزە پاشکۆی زیاتری لەگەڵ بوو بەشێوەیەکی سەرەکی دەربارەی (تیۆری لەوانەیە بوون) بوو، هەروەها پاشکۆکان باس لە (گەردوون و رێکخستن و پێداویستی فیزیکی وسروشتیەکان) دەکەن.

کارکردنی پۆپەر لە میتافیزکیای کلاسیك بە نووسینی وتارێك بەناونیشانی " زمان وگرفتی جەستە و بیر" دەستپێدەکات (ساڵی ١٩٥٣) و کۆتایش دێت بە نووسینی کتێبێك بەناونیشانی" زانیاری و گرفتی جەستە و بیر" (ساڵی ١٩٩٤). ساڵی ١٩٦٦ پۆپەر کتێبێکی دیکەی بەچاپ گەیاند بەناونیشانی " سێ جیهانەکان" : جیهانی یەکەم بریتیە لە جیهانی فیزیکی ، جیهانی دووەم بریتیە لە جیهانی هۆشەکی (یاخود مێشکی)، جیهانی سێهەمیش بریتیە لەجیهانی هزر، لەپێناو پاراستنی ئازادی بریار، بەرپرسیارێتی ، داهێناندا پێویستەئەم سێ جیهانە بەرووی یەکتردا کراوەبن.

بەگوێرەی عەقڵانیەتی رەخنەگرانە هەموو " زانیاریەك- Knowledge" دەربارەی راستیەکان هەڵەیە و زانیاری ئەخلاقیش شتێکی مەحاڵە

*** خوێندکاری ماستەر- زمانی ئینگلیزی ، زانکۆی سەلاحەدین- هەولێر.**